

Mimarlık Tarihi ve Mimarlık Eğitime Yansıması

Y I L D I R I M Y A V U Z

Dünya tarihinin tüm evrelerinde mimarlık tasarımının önceki dönemlerin yapıtlarından etkilendiği, bunları yeni tasarımlar için örnek aldığı, ortaya çıkan yapıtların çoğu kez önce yapılanların çok az değişikliklerle gerçekleştirilen kopyaları oldukları, bazen de becerili ustaların ellerinde etkileşimlerin yeniden yorumlanabildikleri, böylece yeni, ileriye yönelik tasarımların gerçekleştirilebildikleri bilinmektedir. Son yıllara dek zaman içinde çok ağır değişim gösteren konut mimarisi geleneksel çözümlerin örnek olarak kullanıldığı, bu nedenle tasarımda ilerlemenin çok yavaş olduğu, kısıtlı yapı malzemelerinin de bu yavaşlıkta rol oynadıkları bir gerçektir.

Klasik Çağ Yunan mimarisinin Mısır'dan etkilendiği ancak bu etkileşimleri daha değişik biçimlerde kullanarak kendine özgü yeni bir mimari oluşturduğu da bir gerçektir. Yunan mimarisini geliştirip onu tam bir mühendislik gösterisine dönüştüren devasa yapılar bırakan Romalılar bu yapıtlarla kendilerinden sonra gelen toplumları Klasizm adı altında gruplandırdıkları Yunan ve Roma mimarisinin bu başyapıtlarına sürekli olarak öykünmüşlerdir. Brunelleschi'nin Floransa'daki Ospedale degli Innocenti adlı çocuk hastanesi, bu mimarinin Rönesans'ın insancıl ilkeleri ışığında yeniden yorumlanmasıyla oluşan ilginç bir örnektir. Bu dönem ustalarının erişilebilecek en büyük ve en görkemli kubbeyi gerçekleştirme çabalarının gizli ise Roma'daki Pantheon'un güçlü strüktür çözümünde saklıdır.

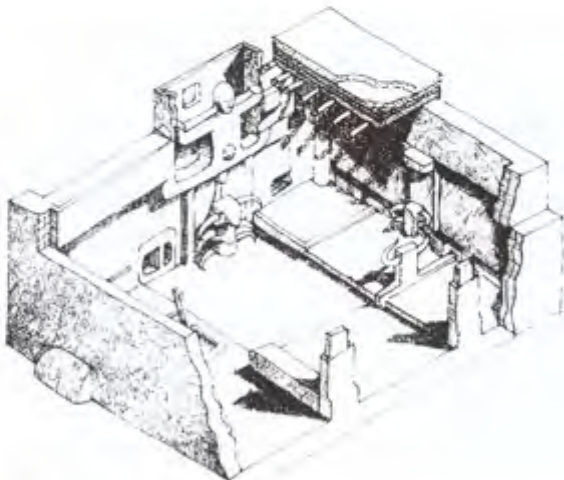
Devrim ideallerinin düşünsel ve biçimsel kaynağını oluşturan klasik çağ uygarlıkları, bu ideallere koşut bir biçimde, 18.yüzyıl'ın ikinci yarısından başlayarak mimarlıkta da kendilerini yeniden hissettirmişlerdir. Bir Romalı imparator kişiliğine öykünen Napolyon'un Paris'teki Arc de Triomphe'u tarihi Roma zafer anıtlarının

kemer biçimlerinden kopyalanmıştı. J.Vignon'un Madeleine kilisesi ise 19. yüzyıl başında, Paris'in göbeğinde, neo-klasizm adına inşa edilmiş gerçek bir Roma tapınağından başka bir şey değildi.

Mimarlıktaki bu sürekliliğin en önemli nedeni, hiç kuşkusuz kişisel gözlemlerin yanı sıra, yazılmalarına antik çağda Vitruvius'la başlayıp Rönesans'da Alberti ve diğerleriyle süren, günümüzde ise giderek zenginleşen bir dizi önemli mimarlık kitabının tarih boyunca tasarımcılar üzerinde bıraktıkları derin etkiler olmuştur. Bu mimarlık edebiyatının, dönemlerin mimari üsluplarını belirleyen tutucu Akademiizm'in oluşmasındaki rolü ise gerçekten önemlidir ve bazı eğitim kurumlarında bu önemini günümüzde bile sürdürmektedir.

Mimarlık mesleğinin usta-çırak ilişkilerinden arındırılıp neredeyse skolastik bir öğreti sonucuna ulaştırıldığı 19.yüzyılda, o güne dek birikmiş olan mimarlık edebiyatının bu yüzyılda çok değişken bir üslup kargaşasına yol açtığı, böylece seçmeci (eklektik) bir mimarlık anlayışının tüm Batı'da etkin olduğu izlenmektedir. Seçmeciliğin ortaya çıkışında endüstri zengini, eğitimsiz üst sınıfın, geçmişteki asillerin yaşam biçimlerini para gücü ile satın almaya hevesli olmaları, Fransız Devrimi'nden sonra ortalığı kasıp kavuran milliyetçilik hareketlerinin ortaya çıkardığı ulusal üslup seçme çabaları, ve uzak ülkelerdeki değişik kültürlerin gizemli çekiciliğinin oluşturduğu oryantizm de önemli roller oynamışlardır.

19. yüzyıl ortalarında geliştirilen yeni yapı gereçleriyle yavaş bir değişime uğrayan mimarlık, özellikle 20. yüzyıl başlarında, seçmeciliğe ve tarihi üslupları yeniden canlandırmaya tepki olarak gelişen modernizm akımı nedeniyle, Batı'dan Doğu'ya gerçek bir biçim değişikliği göstermiş ve bunun etkileri tüm dünyada hissedilmiştir.

Çatalhöyük; Kerpiç konut (restitüsyon) İ.Ö. 6500

Kızılcaşar, Ankara

Atina - Akropol - Panthenon

Bu arada gelişen Mimarlık eğitimi Bauhaus gibi yeni açılan eğitim kurumlarında büyük yaklaşım değişikliklerine neden olmuş ve tarihi biçimlerden esinlenmek yerine işlevsel çözümlerin yeğlendiği, akılcı, bilimsel ve deneysel yaklaşımlara dayalı, yepyeni bir mimari estetik geliştirilmiştir.

20. yüzyılın akademizm-bilimselcilik, tutuculuk-ilericilik, faşizm-demokrasi gibi karşıt yaklaşımların çatıştıkları bir yüzyıl olduğunu gözönünde tutarsak, bu yüzyılın karmaşık mimarisinde izlenen değişimleri de daha kolayca algılayabiliriz. 1933-1945 yılları arasında, Almanya'da, güçlü Nasyonal Sosyalist partisinin tüm Avrupayı etkileyen mimari görüşü yine eski Roma yapıtlarından esinlenmiş, ezici ölçekli ve katı bir toplum disiplinini çağrıştıran, neoklasik bir biçimleme anlayışı olmuştur. Savaş sonunda ortaya çıkan yeni anlayış ise, bu askeri gücün katı tavırlarından uzak, yerine, işlevine ve gereklerine göre özgürce biçimlendirilmiş yapılar oluşturmayı amaçlayan, liberal bir dünya görüşünü yansıtmıştır. Bu görüş, International Style adı altında bir dizi değişik formlu özgün mimari yapının gerçekleştirilmesine olanak tanımıştır.

Son yirmi yıldır dünyada ve tabii Türkiye'de görülen sosyo-ekonomik ve politik gelişmeler, kentlere yönelen aşırı kırsal nüfus akımı, kültürel konularda hissedilen karmaşa, ulaşım, iletişim ve dolayısıyla globalleşmede izlenen olağanüstü hızlı değişimler mimarlığın bir kez daha yön değiştirmesine neden olmuştur. 1950-1975 arasındaki Uluslararası Üsluba gösterilen tepki sonucunda, çoğulcu, değişken, doktrinlerden uzak fakat tarihin tüm biçimsel ve dekoratif veri-

lerinden yararlanmasını bilen, çarpıcı, şaşırtıcı, renkli ve özgün formlar peşinde koşan yeni bir mimari anlayış oluşmuştur. Post modernizm adını verdiğimiz bu dönem yapıtlarının, tüm eleştirilebilen niteliklerine karşın yapı sanatı açısından dünyaya yeni bir soluk getirdiği de bir gerçektir. Yavaş yavaş hızını yitirmekte olan Post modernizm'in eleştirisinin daha ilerki yıllarda, karşılaştırmalı olarak daha gerçekçi bir biçimde yapılacağı inancıyla ülkemizdeki mimarlık tarihi ve mimarlık eğitimi konularına kısaca değinmek istiyorum.

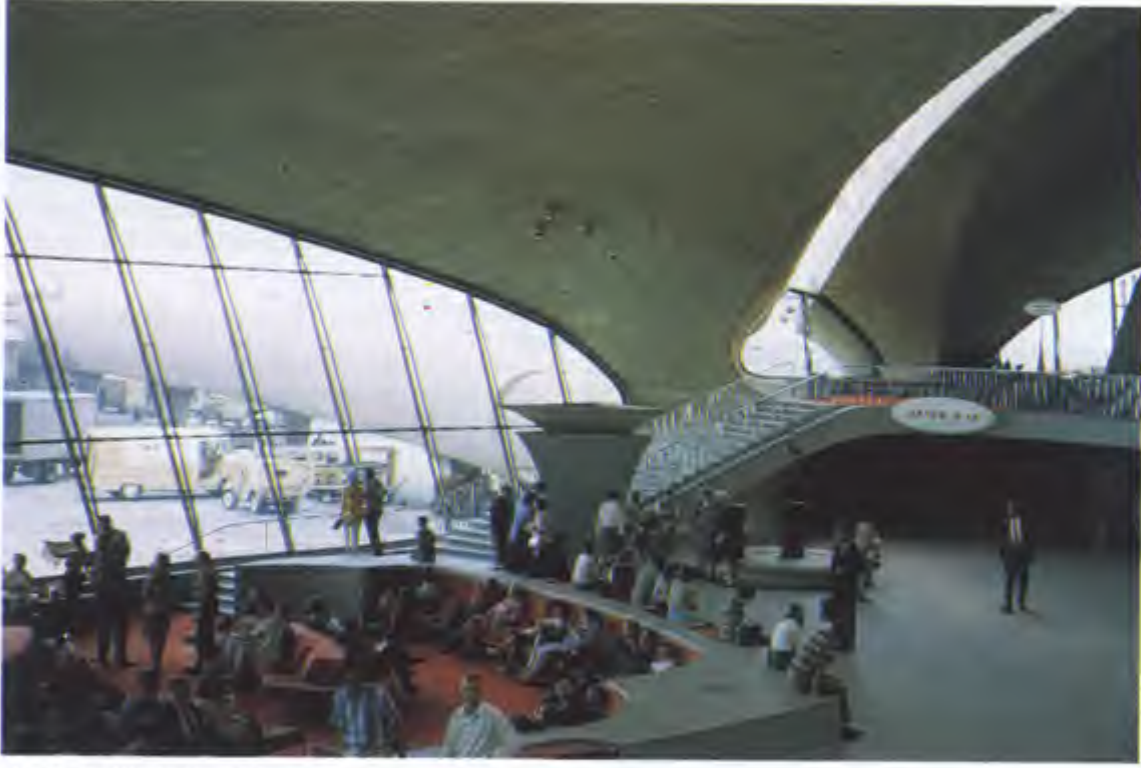
Türkiye'de Mimarlık Eğitiminde Mimarlık Tarihinin Yeri

Ülkemizde mimarlık konusundaki akademik çalışmalar 19. yüzyıl başlarında, Osmanlı kara ordusu içinde istihkam subayı yetiştirmek amacıyla Mühendishane-i Berr-i Hümayun'un kurulup Alman ve Avusturya uyruklu eğitimcilerin burada ders vermeleriyle başlamış, daha sonra Mühendis Mekteb-i Alisi adını alarak sivilleşen bu okulun yanı sıra, yüzyılın ikinci yarısında Sanayi-i Nefise Mektebi'nin Fransızlar tarafından kurulmasıyla ülkedeki mimarlık eğitimi pekiştirilmiştir. 19. yüzyılda Batı'da uygulanan eğitim sistemlerinin öncülüğünde gerçekleştirilen bu kurumlardaki mimarlık eğitiminde tarih derslerinin rolü kuşkusuz bu dönemin Batı'daki seçmeci yaklaşımlarını yansıtmak biçiminde ele alınmıştır. Nitekim yüzyılın sonlarına doğru bu okullardan diploma alan Türk uyruklu öğrencilerin yapıtlarında bu anlayışın yansımaları açıkça izlemek olasıdır. 20. yüzyıl başlarında, imparatorlukta politik oluşumlar sonucunda ortaya çıkan Türk Ulusçuluğu paralelinde geliştirilen üslup çabaları da 19. yüzyıl Batı seçmeciliğinin ötesine geçememişlerdir.

İmparatorluğun bu son yıllarında, bugünkü İstanbul Teknik Üniversitesi'nin temelini oluşturan Mühendis Mekteb-i Alisi'nde ve Mimar Sinan Üniversitesi'nin kökeni olan Sanayi-i Nefise Mektebi'nde tarih konusunda okutulan kaynakların nitelikleri üzerinde bir şey söylemek olanak dışı ise de, bunların hemen tümü Türkçeye çevrilmeden, özgün dillerinde okunmak zorunda olduklarından, öğrenciler üzerindeki etkilerinin daha çok içlerindeki görsel malzemeden kaynaklandığı savunulabilir. 20. yüzyıl başlarında mimarlık konusunda Türkçe olarak yazılan birkaç kitabın da batılı kaynaklardan yararlandığı belli olmaktadır. Örneğin, Mimar Kemalettin ve Ali Talat beyler tarafından 1920'lerde yazılan Fenn-i Mimari başlıklı ders kitabı tümüyle Batı kaynaklı görsel malzeme kullanmakta ve bunların Türkçe açıklamalarını vermektedir. Yine Ali Talat bey tarafından 1922'de yazılan İşçilik başlıklı fiat birim rehberindeki çizimler ise o yıllarda geçerli olan ulusal mimarlık anlayışının gerektirdiği Osmanlı klasik çağına ait yapı öğelerinin o yıllarda nasıl, hangi malzemeyle ve kaçta yapılabileceğini belirleyen ilginç bir kaynaktır.

Barselona Pavyonu; (Mies Van Der Rohe)

New York; TWA Terminali (E.Saarinen)

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte tüm kurumlarda yapılan değişiklikler arasında bu iki okulun müfredat programlarında yer alan tarih derslerinin içerik ve niteliklerinin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu tarih öğretimi Cumhuriyet'in ilk on yılında değişmeden sürmüştü, ancak 20'lerden sonra ülkeye gelen yabancı uzman ve öğretim üyelerinin görüşleriyle mimarlıkta modernizm eğitimi geçilmiştir. Ancak bu dönemde de okutulan kaynakların kısıtlılığı söz konusudur. Meslek eğitimiye yönelik ders kitaplarının yokluğu ve tüm bilgilerin yabancı kaynaklardan edinilmesi zorunluluğu, dış kaynaklı yayınlardaki görsel malzemenin, çağdaşlaşma çabası içinde olan Türk mimarlarının bu yıllardaki uygulamalarına esin kaynağı oluşturması sorunu ortaya çıkartmıştır.

27 Mayıs 1960 devriminden sonra akademik çevrelerde izlenen yeni araştırma çabalarına mimarlık tarihçileri ne yazık ki çok yavaş katılmış, bunlar da yine Batılı kaynaklardan özümlemiş yapıtların ötesine gidememiş, Türk mimarlık tarihi çatışmaları ise genellikle sanat tarihi uzmanlarının 18.yüzyıl sonlarına kadar uzanan yapı tanımlarından ibaret kalmıştır. Bu nedenle, günümüzde mimarlık eğitimi veren üniversitelerimizde mimarlık tarihi dersleri yeterli kaynaklardan yoksun bir biçimde, geçmişe ancak tanımlayıcı bir gözle bakmakta, bu tanımlamaların bilimsel verilere dönüşmesi hemen hemen olanaksızlaşmakta, böylece bunların tasarım stüdyolarına aktarılmasını ya yetersiz kalmakta ya da hiç gerçekleştirememektedir.

Geçmiş mimarlık yapıtlarının yorumlanması, ait oldukları kültürel ve değerlerden, sosyo-ekonomik, politik ve diğer sanatsal etkileşimlerden bağımsız bir biçimde, salt biçimsel tarifler olarak öğrenciye aktarıldıkça, mimari tasarımdaki tarihe yönelik hataların sürmesi önlenemez. Bu eğitimin daha doğru bir biçimde gerçekleştirilebilmesi için ülkemizde önce bu konudaki tarih araştırmalarının ve tarih yazısının bilimsel analizden öteye geçmesi, Türk mimarlığının kuramsal niteliklerinin saptanması, yorumlanması ve aktarılması gerekmektedir. Daha henüz tam bir yapı envanterinin çıkartılmadığı, doğru dürüst bir Anadolu kültür tarihinin bile yazılmadığı ülkemizde, hızlı değişim sonucu yitirdiğimiz değerlerin sayısı gittikçe artmakta ve belirttiğimiz bilimsel çalışmaların gerçekleştirilmesi de gün geçtikçe güçleşmektedir. Son yıllarda, Batı'da mimarlık konusunda yazılmış ana kaynakların Türkçe'ye

kazandırılması konusundaki çabalar sevindirici ise de, bunlardaki bilgilerin okullardaki tasarım stüdyolarına aktarılması, yine de ülkemizdeki mimari tasarımın olumlu bir biçimde etkilenmesine yetmeyecektir. Nitelikli yapılar oluşturma çabamızdaki mimarlarımızın salt okunarak edinilmiş kuramsal ve tanıtıcı bilgi birikimiyle estetik ve mimari değerleri yüksek binalar gerçekleştirmeleri olasılığı oldukça zayıf gözükmektedir. Bu konuda, mimarlık eğitiminde geçen dört-beş yıl süresince, öğrencilerin yazılı kaynak izlemelerinin yanı sıra, eski mimarlık yapıtlarını yerlerinde görüp onları tüm çevreleriyle ve kültürel çerçeveleri içinde izlemeleri gerekmektedir. 19. yüzyılda, Fransa ve İngiltere'de mimarlık öğrencileri için sağlanan Prix de Rome bursları bu gereğin yerine getirilebilmesi için konulmuş ödüllerdir. Günümüzde ise çeşitli yabancı eğitim kurumları arasında varılan anlaşmalar sonucu yapılan karşılıklı eğitim gezileri, yaz okulları ve öğrenci ve araştırmacı değiş tokuşları, yine bu anlamda, hızla globalleşen dünyada yok olmaya yüz tutan kültürel değerlerin saptanması, çalışılıp anlaşılması ve bilgiye dönüştürülmesi açısından önemli bir görev yapmaktadırlar.

New Orleans; Piazza d'Italia (C. Moore)

New York; Guggenheim müzesi (F.L. Wright)

Sonuç:

Mimarlık eğitiminde mimarlık tarihi derslerinin önemini yadsımak olanak dışıdır. Ancak, bu dersler bugüne dek oldukları gibi, tasarım stüdyolarından bağımsız, kültürel çevrelerinden yoksun bırakılmış biçimsel tanımlamalardan kurtarılıp gerçek bilgi kaynaklarına dönüşmedikçe tarihin yorumlanması salt biçimsel analizlerden ibaret kalmayı sürdürecektir, bu ise ülkemiz mimarlığında beklenen çağdaş ve akılcı ilerlemeyi engelleyecektir. Buna örnek olarak 1850'lerde Batı'da mühendislik alanındaki ilerlemelere karşın yapı biçimlemelerindeki mimari yorumların Rönesans'tan öteye geçmekte güçlük çektiklerini gösterebiliriz. Oysa yetmişli yılların sonlarında Skidmore, Owings and Merrill firmasının Cidde'de gerçekleştirdiği yeni Hac Terminali, geleneksel Bedevi çadırlarından esinlenmiş, ama tarihin verdiği bilgileri kuramsal bir yaklaşımla özümleyebilen, çağdaş dünyanın tüm teknolojik olanaklarını olumlu bir biçimde kullanan, yenilikçi, mimari estetiği bulunduğu yöreye uygun, başarılı bir yapıt olarak dikkati çekmektedir. Oysa Türkiye'de son yıllarda Post modernizm fırtınasına ayak uydurma çabasındaki mimarlar topluluğu Türkçe kaynakların yetersizliği ve tarihi verilerin bilgiye dönüştürülmemesi nedeniyle, bunları ancak biçimsel olarak değerlendirmekte ve böylece ortaya kitlesel sorunları bile tam olarak çözümlenememiş yapıtlar çıkmaktadır.

Çağdaş mimarlıkta olduğu gibi geleceğin mimarisinde de geçmişin izlerini görmek kaçınılmaz olacaktır. İnsanlar doğal olarak bildikleri, tanıdıkları, tadına vardıkları çevreleri sürekli yineleme çabaları içinde, geçmişe hep nostaljik bir gözle bakmışlardır. Yaşam çevrelerini oluşturan mimarlar ise sanatçı kişilikleriyle sürekli yeni yorumlar, yeni biçimler oluşturmaya çabalayarak mimarlıktaki değişim eğilimini sürdürmüşlerdir. Ancak, bu değişim yine de çoğunlukla tarihi örneklerin yeniden yorumlanması biçiminde süregelmiştir. Bu nedenle mimarinin dünya yüzündeki diğer hızlı değişimlere ayak uydurabilmesi için vazgeçilemez bu tarih verilerinin dikkatlice araştırılması, yorumlanması ve tasarım stüdyolarında kullanılabilecek bilgilere dönüştürülerek kaynak kitaplar biçiminde öğrencilere aktarılması ve tüm bu çabaların ayrıca geziler ve yerinde yapılacak incelemelerle pekiştirilmesi gerekmektedir ●

